

УДК: 159.9.072.432

**ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ФЕНОМЕНУ ОБМАН ЯК
ПСИХОТРАВМУЮЧОГО ФАКТОРУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ**

магістр, Буцикіна Ю. О.

кандидат психологічних наук, Косьянова О. Ю.

Південноукраїнський Національний Педагогічний Університет імені К.
Д. Ушинського, Україна, м. Одеса

У статті розкривається поняття феноменів обман і психологічної травми. Визначаються різновиди обману і психологічної травми та їх вплив на розвиток особистості. Особливої уваги приділено поняттю ПТСР і наслідкам психологічної травми у військовослужбовців. В дослідженні використовуються психодіагностичні методики що відображають ставлення особистості до навколишнього світу, себе, а також до обману.

Опираючись на обрані методики, було побудовано емпіричне дослідження на базі військової частини серед бійців АТО, в ході якого були виявлені статистично значимі взаємозв'язки певних видів обману з різними механізмами психологічного захисту; простежено зв'язок між депресією, рівнем самооцінки, наявністю внутрішніх й зовнішніх конфліктів та певних видів обману саме при наявності психологічної травми.

Стаття складається зі вступу, теоретичного аналізу, опису емпіричного дослідження, аналізу результатів, висновку й списку використаних джерел.

Ключові слова: обман, психологічна травма, психологічний стан, депресія, військовослужбовці.

магістр Буцикіна Ю. О.; кандидат психологических наук, Косьянова Е. Ю. Исследование роли феномена обман как

психотравмирующего фактора у военнослужащих / Южноукраинский Национальный Педагогический Университет имени К. Д. Ушинского, Украина, г. Одесса.

В статье раскрывается понятие феноменов обман и психологической травмы. Определяются разновидности обмана и психологической травмы и их влияние на развитие личности. Особое внимание уделено понятию ПТСР и последствиям психологической травмы у военнослужащих. В исследовании используются психодиагностические методики отражающие отношение личности к себе, окружающему миру, а также к обману.

Опираясь на выбранные методики, было построено эмпирическое исследования на базе воинской части среди бойцов АТО, в ходе которого были обнаружены статистически значимые взаимосвязи определенных видов обмана с различными механизмами психологической защиты; Прослежены связь между депрессией, уровнем самооценки, наличием внутренних и внешних конфликтов и определенных видов обмана именно при наличии психологической травмы.

Статья состоит из вступления, теоретического анализа, описания эмпирического исследования, анализа результатов, выводов и списка литературы.

Ключевые слова: обман, психологическая травма, психологическое состояние, депрессия, военнослужащие.

Butsykina Y. Master of Psychology; Kosyanova O. PhD in Psychological Science Research on the role of the phenom of lies as a traumatic experience of military personnel / K. D. Ushinsky South Ukrainian National Pedagogical University, Ukraine, Odessa

The concept of the phenom of lies and a psychological trauma reveal in the article. Kinds of deception and a psychological trauma and their

influence on the development of the person are defined. Special attention is given to concept PTSD and consequence of a psychological trauma on the military personnel.

In a research we used the psycho-diagnostic techniques reflecting the person's attitude toward himself, to the world around and also to lying. Using the chosen techniques, we constructed an empirical research which was based in the Military unit among soldiers of ATO zone. During the research we revealed statistically significant correlations of certain types of lying with various mechanisms of psychological protection; we tracked the communication between a depression, a self-assessment level, existence of the internal and external conflicts and certain types of deception in the presence of a psychological trauma.

Article consists of the introduction, the theoretical analysis, the description of an empirical research, the analysis of results, conclusions of the work and references.

Keywords: deception, psychological trauma, psychological state, depression, military personnel.

Вступ. Життя в мирний час і в час війни дуже відрізняється. Змінюється не лише побут, але і стан особистості. Особливо помітна різниця серед тих, хто був у зоні бойових дій. Змінюється зовнішність, погляд, відношення до навколишнього світу, до правди і обману. В будь-якому суспільстві був присутній обман, змінювалися культура, моральні норми, цілі епохи і, тим не менш, обман був завжди. Світ просто не може існувати без обману. Якби всі говорили виключно правду, такий би світ проіснував недовго.

Не варто стверджувати, що всі хочуть бути обманутими, хоча ми можемо це часто спостерігати, але й не варто припускати, що необхідно розкривати будь-який обман, тому що іноді правда може

завдати жорсткого болю, також сам обман буває жорстким, хоча може бути й людинолюбним.

Науковий аналіз обману і способи його виявлення існують не так давно й питань більше, ніж відповідей. Однак сучасний етап розвитку психології в цілому, а також криміналістики свідчить про значне підвищення інтересу до даної теми. Більшість з представлених в літературі досліджень направлені на вивчення діагностики обману, а також на вивчення результатів тесту на поліграфі. Однак аналіз різних психологічних публікацій показує, що, незважаючи на очевидну актуальність обговорюваної теми, все ж таки існує недостатньо досліджень. До сьогодні немає жодної роботи, яка б була присвячена феномену обман як психотравмуючому фактору. Тим не менш ця тема є дуже актуальною.

Мета статті – висвітлити питання обману як психотравмуючого фактору. Стаття базується на емпіричному дослідженні, метою якого було вивчити ставлення і схильність до обману у військовослужбовців, а також вплив обману на особистість яка має психологічну травму.

Різні вчені по-різному характеризують що таке «обман». Наприклад Фрай О. вважає, що обман – це успішна або безуспішна навмисна спроба, здійснена без попередження, сформувати в іншому людині переконання, яке комунікатор вважає невірним [8, с. 34-35].

Знаков В. В. називає обманом «відомості, які умисно передаються і не відповідають дійсності» [3, с. 28-30].

Існує три поняття: обман, неправда і омана. Кожен з даних слів має різні поняття. Ці категорії мають не лише словесне оформлення, але й чітко простежуються в найрізноманітніших невербальних формах. Насправді свідчення, обмови і самообмови, неправдиві доноси і неправдиві алібі, фальсифікації – все це прояви обману.

Різні вчені (Знаков В. В., Екман П., Піз А., Щербатих Ю. В., Дубровський Д. І. та ін.) відзначають, що феномени «обману» та «омани» настільки багатогранні, що залишаються невивченими повністю й до сьогоднішнього дня. Звідки і намагання вчених вирішити питання розділення цих понять.

Не існує єдиного узагальнюючого поняття обману. Різні дослідники мають різне уявлення про обман, неправду і чи оману. Тим не менш ми можемо визначити твердження, яке об'єднує ці поняття, що складовою цього обману є умисний факт приховування найважливішої інформації та викривлення дійсності.

Обман може бути корисним для обманщика, але на «жертву» він може вплинути дуже негативно, можна не лише змінити поведінку «жертви», а дізнавшись, обманута людина може бути дуже травмована. Моторошні неприємні почуття переживає обманута людина. Довіра пропадає не тільки до шахраю, але і до всього оточення.

Вивчаючи феномен обману, вчені дійшли висновку, що вона «підвищує ризик розвитку раку, ожиріння, тривожності, депресії, залежності, незадоволення роботою і поганими відносинами. Обман веде як до надмірного фізичної напруги, так і до емоційного. Найчастіше почуття гіркоти і образи залишаються на все життя. Все це приводить до психологічної травми і психосоматичних захворювань.

Психологи визначають термін «психологічна травма» як нетипова, неадекватна поведінка людини, яка при цьому не страждає психічними розладами. П. Левін вважає, що травма – це дуже маловивчена причина людських страждань, яку ми найчастіше схильні не помічати й ігнорувати [4, с. 54]. Гіпотетичною причиною такої поведінки може служити значуща для індивідуума подія, що має

виражене негативне забарвлення. І жорстокий обман не є виключення. Психічно здорова людина не може зберігати в пам'яті всі спогади, якими б яскравими вони не були. Але при психологічної травми будь-які, навіть незначне нагадування, немов заново занурює людину в стресову ситуацію, змушує проживати її знову і знову через дні, місяці і навіть роки.

При ПТСР («в'єтнамський синдром», «афганський синдром» – психотравмуючі ситуації, як, наприклад, участь у військових діях, важка фізична травма, сексуальне насильство, або загроза смерті) група характерних симптомів, таких як психопатологічні переживання, уникнення або випадання пам'яті про травмуючі події і високий рівень тривожності зберігається протягом більше місяця після психологічної травми [13]. Причина психотравми завжди несподівана, людина виявляється невідповідним і нездатним контролювати ситуацію. Причому цей вплив негативний і настільки потужний, що закладена природою гнучкість психіки, її здатність адаптуватися до нестандартних обставин, виявляється недостатньою, і з'являється відчуття втрати можливості впливати на події, що відбуваються.

Ретельно вивчивши теорію з даної проблеми, ми розуміємо що зараз це питання дуже актуальне для України. І ми можемо припустити, що ретельне вивчення обману серед бійців АТО, може допомогти вирішити багато питань. Одне з них – проблема суїциду.

Нами були побудовані етапи дослідження й виділена база емпіричного дослідження.

Метою дослідження було виявити вплив обману на людину. Взаємозв'язок різних видів обману з різними показниками стану людини. Згідно з метою роботи нами були визначені етапи емпіричного дослідження: підготовчий, діагностичний, обробки та аналізу отриманих даних.

Емпіричні завдання дослідження:

1. Дослідити індекс напруги і механізми психологічного захисту, рівень відчуття самотності, рівня депресії і самооцінки.
2. Дослідити ставлення і схильність до обману серед військовослужбовців.
3. Виявити взаємозв'язок і вплив обману на людину з психологічною травмою.

Підготовчий етап. Дослідно–експериментальна робота проводилась протягом 2018 року. Експеримент був проведений серед 30 осіб які були задіяні у зоні АТО. Дослідно–експериментальна робота виконувалась на базі військової частини. Для дослідження були обрані військовослужбовці мотопіхотної бригади, які мають різний вік, досвід громадського життя, індекс життєвого стилю, а також рівні депресії і відчуття самотності, самооцінку, але їх об'єднує досвід участі у військовому конфлікті.:

Для дослідження глибини психологічної травми було застосовано:

- Методику «Індекс життєвого стилю» Плутчика–Келлермана–Конте. Ця методика отримала міжнародне визнання і використовувалася в розкритті інфраструктури групових процесів, дозволяла сформулювати уявлення про внутрішньоособистісних процесах особистості і механізмах психологічних захистів. В даний час основні постулати теорії включені в відомі психотерапевтичні напрямки і психодіагностичні системи [17];
- Методика діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності (Д.Расел, М.Фергюсон). методика розроблена у 1978 році і також активно використовується у сучасному світі [18];
- Методики «шкала депресивності Бека» запропонована А. Т. Беком і його колегами в 1961 році і розроблена на основі клінічних

спостережень авторів, які дозволили виявити обмежений набір найбільш релевантних і значущих симптомів депресії і найбільш часто пред'являються пацієнтами скарг [12];

- Методика «визначення рівня самооцінки» С.В. Ковальова. Дана методика була розроблена для визначення рівня самооцінки, вона є достатньо простою й у той же час ефективною.

Для дослідження схильності і відношення до обману були застосовані методики І.П. Шкуратової. Методики «Види обману» й «Ставлення до обману» на даний момент є найбільш глибинними відносно даної теми [14].

Другий етап – були проведені бесіди з кожним респондентом окремо. Були застосовані спостереження, усне опитування і бесіда.

Третій етап – обробка і аналіз отриманих даних. На цьому етапі здійснювалась статистична обробка даних. Аналіз даних здійснювався за допомогою методів обчислення середнього вибіркового значення ($\bar{x}$), моди (M_0) та медіани (M_e) розподілу, також за допомогою методів непараметричної статистики: розрахунок коефіцієнту добутку моментів Пірсона (r) для кореляційного аналізу. Застосована програма статистичної обробки даних SPSS 22.0.

Аналіз літератури, поданий в попередніх розділах, дозволяє констатувати, що обман має вплив на людину і цей вплив негативний, а особистість яка має психологічну травму більш чутлива до зовнішнього впливу. Морально–етичні цінності та установки військових, їх схильність і ставлення до обману, відіграють важливу роль у регуляції і реалізації нею стратегії поведінки всередині армії. Довірчі взаємини серед бійців АТО – один із найважливіших факторів.

Прийняти участь у даному дослідженні було запропоновано близько 70 військовослужбовцям, відгукнулися лише 43. Ще на етапі пояснення мети дослідження 8 респондентів покинули приміщення. 3

військовослужбовців залишилися, але демонстративно відмовилися від дослідження, тим не менш приймали участь у дискусії. Ще 2 респондента агресивно відреагували на деякі запитання під час опитування і, зіпсувавши бланки, покинули приміщення. Таким чином в дослідженні приймали участь лише 30 респондентів. Таку реакцію можна пояснити недовірою бійців до психологів, свого роду обман, тому що у в/ч і зону бойових дій психологи приїжджають лише для тестування і звітів, з бійцями майже не спілкуються, а вони чекають саме на допомогу.

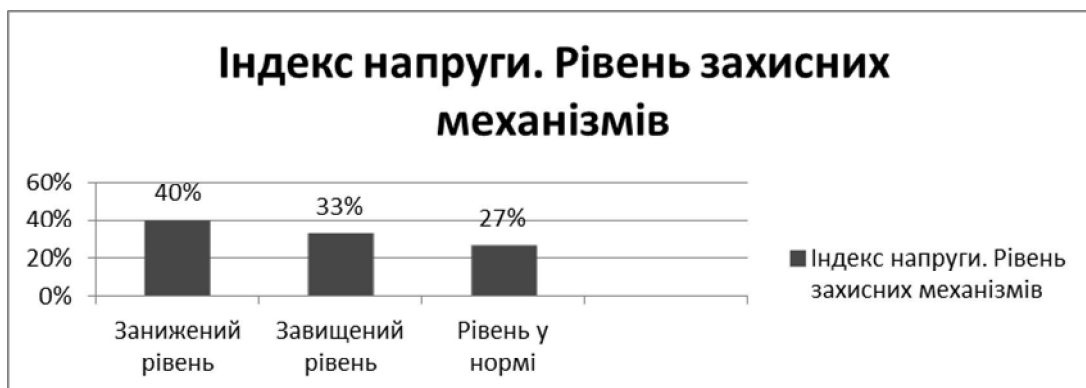
Отже, було організовано емпіричне дослідження, в якому взяли участь 30 бійців АТО різного віку, 27 чоловіків й 3 жінки. Військовим було запропоновано декілька запитань: «Як ви ставитися до обману?»; «Може обман вам нашкодити?»; «Як ви думаєте, ви часто обманюєте?». Таким чином ми намагалися створити потрібну атмосферу в групі. Після було проведено наступне опитування:

1. Опитувальник Плутчика–Келлермана–Конте «Індекс життєвого стилю». Ми виявили механізми психологічних захистів. Аналізуючи результати опитування ми дізналися, що 10 з 30 респондентів (33%) мають високий рівень напруги, а 12 з 30 (40%) – нижче за норму.

Нормативні значення рівня напруги дорівнюють 40 – 50%, якщо перевищує 50%, то це відображає реально існуючі, але невирішені зовнішні і внутрішні конфлікти. Людина перманентно вдається до механізмів захисту, Існує нерозв'язний конфлікт між Воно і Суперого і людина живе в постійній напрузі.

Загальний низький рівень захисних механізмів говорить або про високої гнучкості особистості (дуже рідкісний випадок), частіше ж про слабку Я–концепції, характеризує як людину зі слабкою волею, без своєї думки, невпевненого в собі.

Аналізуючи результати опитування ми бачимо, що 10 з 30 респондентів (33%) мають високий рівень напруги, а 12 з 30 (40%) – нижче за норму (Рис.1).

Рис.1. Опитувальник Плутчика–Келлермана–Конте «Індекс ЖИТТЄВОГО СТИЛЮ»

Нормативні значення рівня напруги дорівнюють 40 – 50%, якщо перевищує 50%, то це відображає реально існуючі, але невирішені зовнішні і внутрішні конфлікти. Людина перманентно вдається до механізмів захисту, Існує нерозв'язний конфлікт між Воно і Суперого і людина живе в постійній напрузі.

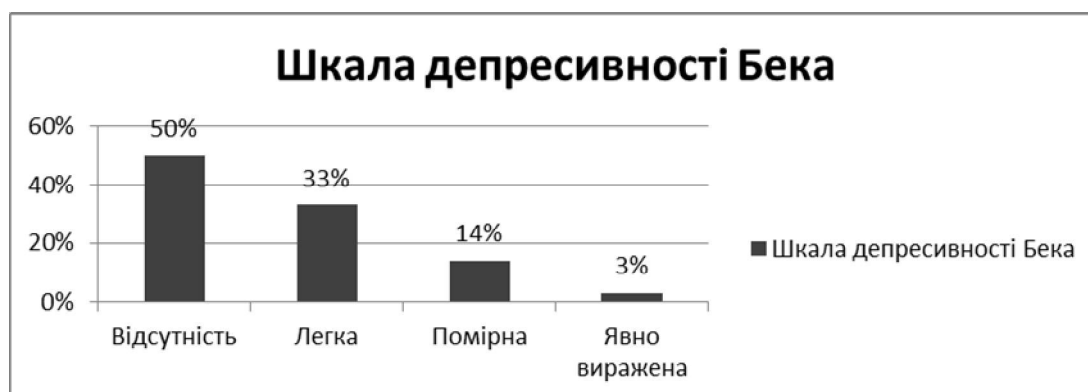
Загальний низький рівень захисних механізмів говорить або про високої гнучкості особистості (дуже рідкісний випадок), частіше ж про слабку Я–концепції, характеризує як людину зі слабкою волею, без своєї думки, невпевненого в собі.

2. Методика діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності (Д.Расел, М.Фергюсон). 16 з 30 респондентів (53,4%) мають низький рівень самотності, 9 з 30 (30%) – середній, 5 респондентів з 30 (16,6%) – високий (Рис.2).

Рис.2. Методика діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності (Д. Расел, М. Фергюсон)

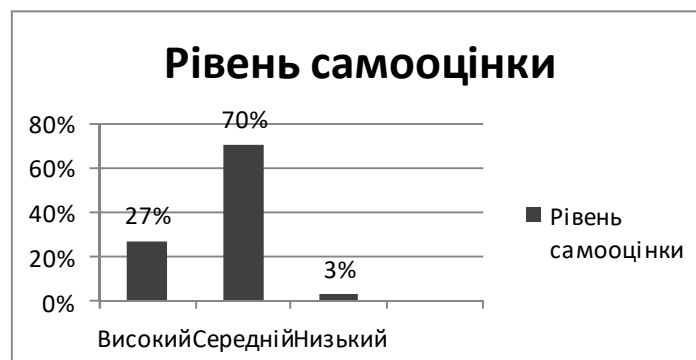
3. Шкала депресивності Бека. 15 з 30 респондентів (50%) не мають депресію, 10 з 30 респондентів (33%) мають легку депресію, 4 з 30 (14%) – помірну депресію, критичний рівень, 1 людина (3%) має виражену депресивну симптоматику, не виключена ендогенність (Рис.3).

Рис.3 Методика «Шкала депресивності Бека»

4. Методика «визначення рівня самооцінки» С.В. Ковальова. 8 респондентів з 30 (27%) мають високий рівень самооцінки, такі люди не мають «комплексу неповноцінності», правильно реагують на критику й рідко сумніваються в своїх діях. 21 з 30 (70%) – мають середній рівень самооцінки, такі люди рідко страждають від «комплексу неповноцінності» й лише іноді підлаштовуються під думку інших. Лише 1 людина (3%) має низький рівень самооцінки – болісно переносить критичні зауваження на свою адресу, намагається завжди

зважати на думку інших, страждає від «комплексу неповноцінності» (Рис. 4).

Рис.4. Методика «визначення рівня самооцінки» С.В. Ковальова

5. Методики І.П. Шкуратової: опитувальники «Види обману» й «Ставлення до обману». Було проведене опитування за двома методиками, щодо ставлення й схильності до обману. У дані методики входить 8 видів обману, а також шкала «мотиви обману», тобто наскільки людина мотивована обманювати й шкала «Причини обману» – чим вище рівень, тим більше мотивів людина приписує оточуючим. Обидві методики взаємопов'язані. Дивлячись на результати, ми можемо сказати, що респонденти більше схильні замовчувати, інші види обману теж проявляються, але не на стільки виражено. Також ми побачили, що ще менше бійці приймають обман. В умовах війни загострилось почуття правди й справедливості, а реакція на обман може бути дуже агресивною. Це ми зрозуміли на другому етапі дослідження – були проведені дискусії щодо обману, а також особисті бесіди. Один респондент зізнався, що на деякі питання він відповідав неправдиво, пояснити чому він так зробив, він не зміг.

Третій етап особливості статистично достовірних відмінностей показників що характеризують наявність психологічної травми та вплив обману. Для первинного аналізу були сформовані 2 групи за низьким й високим рівнями індексу життєвого стилю. Відхилення від норми є показником внутрішнього чи зовнішнього конфлікту, а

враховуючи дані шкали депресії, самооцінки й відчуття самотності ми можемо говорити про наявність психологічної травми. Базуючись на первинних даних був проведений глибокий аналіз, який показав достатньо багато кореляцій між показниками індексу життєвого стилю та показниками видів обману, ставлення до обману, рівнів відчуття самотності, депресій і самооцінки. Аналіз був проведений із застосуванням коефіцієнту Пірсона, який був розрахований за допомогою програми SPSS 22.0.

В цьому напрямку кореляційний аналіз був зроблений о загальній виборці, що спрямований на виявлення найбільш суттєвих взаємозв'язків видів обману з проявами психологічної травми.

У таблиці 3.7 видно коефіцієнт кореляцій між показниками механізмів психологічного захисту та видами обману.

Таблиця

1

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками механізмів психологічного захисту (ILS) та видами обману

ILS	Види обману						
	ОЕ	ОБ	ОВ	ОЗ	ОП	ОС	МО
Зп				-250*			
В					-270**	-395**	
Рг					-279**		
Зм			,394**				,213*
Рц	233*	,219*	-432**				

** Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння)

* Кореляція значуща на рівні 0,05 (двостороння)

Примітки: Умовні скорочення шкал: Зп – заперечення, В – витіснення, Рг – регресія, К – компенсація, П – проекція, Зм – заміщеності, Рц – раціоналізація, ГК – гіперкомпенсація, ІН – індекс напруги, ОЕ – етикетний обман, ОБ – обман на благо, ОФ – обман-фантазія, ОВ – обман виправдання, ОЗ – обман замовчування, ОП – обман плітки, ОС – обман-самопрезентація, МО – мотиви обману.

Аналіз таблиці 1 свідчить про те, що існують значущі кореляційні взаємозв'язки між показниками, що вивчаються.

В даній кореляційній структурі як видно з таблиці 1 найбільшою кількістю кореляційних зв'язків має обман виправдання (ОВ, $p < 0,01$) з таким механізмом захисту як раціоналізація (Рц, $r = -432^{**}$).

Також механізм раціоналізації має значущі в'язки (Рц, $p < 0,05$) з етикетним обманом (ОЕ, $r = 0,233^*$) й обманом на благо (ОБ, $r = 0,219^*$). Щодо обману виправдання він має ще один значущий зв'язок (ОВ, $p < 0,05$) з механізмом заміщення (Рц, $r = 0,394^{**}$), який ще взаємозв'язаний з мотивами обману (МО, $r = 0,213^*$) це свідчить про те, що людина яка частіше використовує механізм захисту заміщення – більш мотивована на обман, ніж та людина, яка буде використовувати інший захист. Обман замовчування (ОЗ, $p < 0,05$) має зв'язок з запереченням (Рц, $r = -250^*$), це свідчить, що заперечуючи людина скоріше буде замовчувати правду, ніж буде використовувати якийсь вид обману. Обман плітки (ОП, $p < 0,01$) має зв'язок з такими механізмами захисту як витіснення (В, $r = -270^{**}$) і регресія (Рг, $r = -279^{**}$), обман-самопрезентація (ОС, $p < 0,01$) має кореляції з витісненням (В, -395^{**}).

Наступним кроком нашого дослідження було встановлення взаємозв'язку між механізмами психологічного захисту й ставленням до обману. Результати кореляційного аналізу викладено в таблиці 2.

Таблиця 2

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками механізмів психологічного захисту (ILS) та ставленням до обману

ILS	Ставлення до обману					
	ОЕ	ОБ	ОВ	ОП	ОС	ПО
Зп			-229*			
В		,221*		,262*		
Рг	241*					-282**
Зм	499**		,394**			213*
Рц	,233*	,219*	-432**			
ГК	,552**	405**	283**	286**	369**	
ІН	,268*	,235*				

** Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння)

* Кореляція значуща на рівні 0,05 (двостороння)

Примітки: Умовні скорочення шкал: Зп – заперечення, В – витіснення, Рг – регресія, К – компенсація, П – проекція, Зм – заміщеності, Рц – раціоналізація, ГК – гіперкомпенсація, ІН – індекс напруги, ОЕ – етикетний обман, ОБ – обман на благо, ОФ – обман-фантазія, ОВ – обман виправдання, ОЗ – обман замовчування, ОП – обман плітки, ОС – обман-самопрезентація, ПО – причини обману.

В даній кореляційній структурі як видно з таблиці 2 найбільшою кількістю кореляційних зв'язків має обман етикетний (ОЕ, $p < 0,05$) з такими механізмами захисту як регресія (Рг, $r = 0,241^*$), раціоналізація (Рц, $r = 0,233^*$), а також із заміщеності (Зм, $r = 0,499^{**}$) і найбільша кореляція з гіперкомпенсацією (ГК, $r = 0,552^{**}$). Також ставлення до етикетного обману пов'язано з загальним індексом напруги (ІН, $r = 0,268^*$). Обман на благо (ОБ, $p < 0,05$) з такими механізмами захисту як витіснення (В, $r = 0,221^*$), раціоналізація (Рц, $r = 0,219^*$), а також найбільша кореляція з гіперкомпенсацією (ГК, $r = 0,405^{**}$). Також ставлення до обману на благо пов'язано з загальним

індексом напруги (ІН, $r = 0,235^*$). Обман виправдання має значущий зв'язок (ОВ, $p < 0,01$) з механізмами заперечення (Зп, $r = -229^*$), заміщення (Зм, $r = 0,394^*$), раціоналізація (Рц, $r = -432^{**}$) і гіперкомпенсація (Гк, $r = 0,283^{**}$). Обман плітки (ОП, $p < 0,01$) має зв'язок з такими механізмами захисту як витіснення (В, $r = 0,262^*$) і гіперкомпенсація (Гк, $r = 0,286^*$), обман–самопрезентація (ОС, $p < 0,01$) має кореляції з гіперкомпенсацією (Гк, $r = 0,369^{**}$). Причини обману, що приписують бійці іншим людям корелюють із регресією (Рг, $r = -282^{**}$) і заміщенням (Зм, $r = 0,213^*$)

Також для підтвердження того, що індекс життєвого стилю, рівень відчуття самотності, депресії і самооцінки взаємодіють один з одним і на пряму є показниками психологічної травми ми провели кореляційний аналіз між цими показниками. Результати представлені у таблиці 3.

Таблиця 3

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками механізмів психологічного захисту (ILS), рівнями відчуття самотності, депресії і самооцінки

ILS	PC	PD	PCO
Зп		-270 ^{**}	
В	,539 ^{**}	,218 [*]	,609 ^{**}
Рг	,467 ^{**}	,433 ^{**}	,450 ^{**}
К	,443 ^{**}		,421 ^{**}
П	,455 ^{**}	,293 ^{**}	,288 ^{**}
Зм	,300 ^{**}	,509 ^{**}	,280 ^{**}
Рц		-310 ^{**}	
ГК	,452 ^{**}	,452 ^{**}	
ІН	,590 ^{**}	,347 ^{**}	,492 ^{**}

^{**} Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння)

^{*} Кореляція значуща на рівні 0,05 (двостороння)

Примітки: Умовні скорочення шкал: Зп – заперечення, В – витіснення, Рг – регресія, К – компенсація, П – проєкція, Зм – заміщення, Рц – раціоналізація, ГК – гіперкомпенсація, ІН – індекс напруги, РС – рівень відчуття самотності, РД – рівень депресії, РСО – рівень самооцінки.

Дивлячись на таблицю 3 ми бачимо що майже всі показники мають значущі кореляції. Найбільшою кількістю кореляційних зв'язків має механізм витіснення (В, $p < 0,01$) із рівнем самооцінки (РСО, $r = 0,609^{**}$). Також механізм заміщення має значущі зв'язки (Зм, $p < 0,01$) з рівнем депресії (Д, $r = 0,509^{**}$), а рівень самотності (РС, $p < 0,01$) зв'язаний з індексом напруги (ІН, $r = 0,590^{**}$).

Таким чином ми можемо стверджувати, що обрані методики діагностування стану людини достатньо сильно пов'язані один з одним під впливом зовнішнього чи внутрішнього конфлікту змінюються всі показники.

Висновки. Результати експерименту щодо впливу обману на людину з психологічною травмою дозволяють зробити попередні висновки. Отже, при взаємодії схильності військовослужбовців до різних видів обману з різними механізмами психологічного захисту ми маємо наступні результати: при прояві обману виправдання механізм раціоналізація має заперечну кореляцію. Тобто якщо показники виправдання зростають, показники механізму раціоналізації зменшуються. При раціоналізації особистість створює логічні (псевдорозумне), але слушні обґрунтування своєї або чужої поведінки, дій або переживань, викликаних причинами, які вона (особа) не може визнати через загрозу втрати самоповаги. При етикетному обмані, точніше при його зростанні механізм раціоналізації теж зростає, також ми бачимо зріст раціоналізації при рості обману на благо. Збільшення обману виправдання призводить

до збільшення механізму заміщення, як один із проявів заміщення: відкрита ненависть до людини, яке може викликати небажаний конфлікт з ним, переноситься на іншого, більш доступного і безпечного. Також механізм заміщення зростає з ростом мотивів обману, тобто наскільки людина мотивована обманювати. Якщо зростає обман замовчування механізм заперечення зменшується. При зростанні пліток витіснення має заперечну кореляцію і зменшується. Витіснення - коли змістовна сторона психотравмуючої ситуації не усвідомлюється, і людина витісняє сам факт будь-якого поганого вчинку, але інтрапсихічний конфлікт зберігається, а викликане ним емоційне напруження суб'єктивно сприймається як зовні невмотивована тривога. Механізм регресії теж заперечно корелює з плітками. При регресії реакції особистість, піддається дії фруструючих факторів, замінює собою рішення суб'єктивно більш складних завдань на відносно більш прості і доступні в сформованих ситуаціях. При збільшенні самопрезентації зменшується механізм витіснення.

При взаємодії ставлення військовослужбовців до різних видів чужого обману з різними механізмами психологічного захисту ми маємо такі результати: при збільшенні показників етикетного обману збільшуються показники механізму регресії, при якому використання більш простих і звичних поведінкових стереотипів суттєво збіднює загальний (потенційно можливий) арсенал переважання конфліктних ситуацій; також збільшується механізм раціоналізації, яке свідчить що особистість унеможливує переживання, викликані неприємною або суб'єктивно неприйнятною ситуацією за допомогою логічних установок і маніпуляцій навіть при наявності переконливих доказів на користь протилежного; також йде збільшення механізму заміщення який проявляється в розрядці пригнічених емоцій (як правило,

ворожості, гніву), які направляються на об'єкти, що становлять меншу небезпеку або більш доступні, ніж ті, що викликали негативні емоції і почуття. Механізм гіперкомпенсації має найвищу кореляцію, тобто при збільшенні показників етикетного обману більш за всі механізми зростає саме гіперкомпенсація, коли особистість запобігає вираз неприємних або неприйнятних для неї думок, почуттів або вчинків шляхом перебільшеного розвитку протилежних прагнень. При прояві і збільшенні обману на благо буде збільшуватися механізм захисту витіснення – механізм захисту, за допомогою якого неприйнятні для особистості імпульси: бажання, думки, почуття, що викликають тривогу, - стають несвідомими. Також при збільшенні обману на благо збільшується механізм захисту раціоналізація й як і при збільшенні етикетного обману, найбільшою кореляцією з обманом на благо є гіперкомпенсація. При зростанні обману на благо – зростає гіперкомпенсація. Індекс напруги також зростає при збільшенні обману на благо. Обман виправдання має заперечну кореляцію з механізмом заперечення, тобто при збільшенні виправдання – механізм заперечення зменшується – особистість або заперечує деякі фрустрируючі, що викликають тривогу обставини, або будь-якої внутрішній імпульс або сторона заперечує саму себе. Також при збільшенні виправдання збільшується механізм заміщення, а раціоналізація зменшується, гіперкомпенсація – зростає. При збільшенні обману плиткі збільшуються наступні механізми: витіснення і гіперкомпенсація. Також збільшення обману-самопрезентації веде до збільшення гіперкомпенсації. При збільшенні причин обману, які бійці приписують іншим людям – зменшується показник регресії і збільшується показник заміщення.

Аналізуючи значимі коефіцієнти кореляцій між показниками механізмів психологічного захисту (ILS), рівнями відчуття самотності,

депресії і самоцінки ми бачимо, що механізми психологічного корелюють майже з усіма даними показниками стану людини. Опишемо найбільш виражені кореляції. При рості механізму витіснення також зростає самооцінка, а при зростанні заміщення зростає депресія, індекс напруг має позитивну кореляцію з рівнем самотності й при збільшенні одного зростає інший. Тобто, базуючись на результатах експерименту ми можемо стверджувати, що обман може бути як основним, так і додатковим психотравматичним фактором.

Література:

1. Гроф Х., Гроф С. (2000). *Духовный кризис: Когда преобразование личности становится кризисом*. Москва: АСТ.
2. Экман П. (2001). *Психология лжи*. СПб: Питер.
3. Знаков В. (1999). *Психология понимания правды*. СПб: Алетейя.
4. Левин П. (2007). *Пробуждение тигра – исцеление травмы*. Москва: АТС.
5. Малкина–Пых И. (2005). *Психологическая помощь в кризисных ситуациях*. Москва: Эксмо.
6. Решетников М. (2006). *Психическая травма*. СПб: Восточно–Европейский Институт Психоанализа.
7. Форд Ч. (2013). *Психология обмана*. Москва: Эксмо.
8. Фрай О. (2006). *Ложь. Три способа выявления*. СПб: Прайм–ЕВРОЗНАК.
9. Щербатих Ю. (2011). *Психология обмана*. Ростов–на–Дону: Феникс.
10. Майорчак Н. (2013). Психологічні аспекти категорії брехні у роботах українських і зарубіжних учених. *Науковий вісник*, 1, 96–103.

11. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. Arlington, VA: American Psychiatric Publishing. 5, 271–280.
12. Beck A. T. (1961). An Inventory for Measuring Depression. *Archives of general psychiatry*. Т. 4, 6, 561–571.
13. Мейли Е. (2018). Сознание человека и болезнь. <<http://www.avestacenter.ru/elenameili/consciousness.html>> (2018, березень, 25).
14. Шкуратова И. (2018). Публикации по психологии личности. <<https://irshkuratova.ru/researches.html>> (2018, березень, 20).
15. Ложь может влиять на здоровье. <<http://bestlife.su/goodstat/list-49.html>> (2018, березень, 19).
16. Как ложь влияет на здоровье? <<http://www.infoniac.ru/news/Kak-lozh-vliyaet-na-zdorov-e.html>> (2018, березень, 28).
17. Психологические тесты. Тест для диагностики механизмов психологической защит. <<https://upsihologa.com.ua/mekhanizm-psikhologicheskoy-zashchity-plutchika-kellermana-konte.html>> (2018, березень, 28).
18. Тест на одиночество. Методика субъективного ощущения одиночества. Рассела Д. и Фергюсона М. <<http://psycabi.net/testy/607-test-na-odinochestvo-metodika-sub-ektivnogo-oshchushcheniya-odinochestva-d-rassela-i-m-fergyusona>> (2018, березень, 28).

References:

1. Grof H., Grof S. (2000). *Duhovnyj krizis: Kogda preobrazovanie lichnosti stanovitsja krizisom* [When transformation of the personality becomes crisis]. Moscow. AST. [in Russian].
2. Ekman P. (2001). *Psihologija lzhi* [Lie psychology]. Sain-Petersburg. Piter. [in Russian].

3. Znakov V (1999). *Psihologija ponimanija pravdy* [Psychology of understanding of the truth]. Sain-Petersburg. Aletejja. [in Russian].
4. Levin P. (2007). *Probuzhdenie tigra – iscelenie travmy* [Awakening of tiger – healing of trauma]. Moscow. ATS. [in Russian].
5. Malkina–Pyh I . (2005). *Psihologicheskaja pomoshh' v krizisnih situacijah* [Psychological assistance in crisis situations]. Moscow. Jeksmo. [in Russian].
6. Reshetnikov M. (2006). *Psihicheskaja travma* [Mental trauma]. Sain-Petersburg. Vostochno–Evropejskij Institut Psihoanaliza. [in Russian].
7. Ford C. (2013). *Psihologija obmana* [Deception psychology]. Moscow. Jeksmo. [in Russian].
8. Vrij A. (2006). *Lozh'. Tri sposoba vyjavlenija* [Lie. Three modes of identification]. Sain-Petersburg. Prajm–EVROZNAK. [in Russian].
9. Shherbatih Ju. (2011). *Psihologija obmana* [Deception psychology] Rostov–on–Don. Feniks. [in Russian].
10. Maiorchak N. (2013). Psykholohichni aspekty katehorii brekhni u robotakh ukrainskykh i zarubizhnykh uchenykh. [Psychological aspects of category of a lie in works of the Ukrainian and foreign scientists]. *Naukovyi visnyk* [Scientific bulletin], no 1; 96–103. [in Ukrainian].
11. American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. *Arlington, VA: American Psychiatric Publishing*. 5, 271–280. [in English].
12. Beck A. T. (1961). An Inventory for Measuring Depression. *Archives of general psychiatry*. T. 4, 6, 561–571. [in English].
13. Mejli E. Soznnie cheloveka i bolezni'. (2018). [Human consciousness and disease]. Retrieved from <http://www.avestacenter.ru/elenameili/consciousness.html> [in Russian]. (2018, March, 25).

14. Shkuratova I. Publikacii po psihologii lichnosti. (2018). [Publications on personality psychology]. Retrieved from <https://irshkuratova.ru/researches.html> [in Russian]. (2018, March, 20).
15. Lozh' mozhet vlijat' na zdorov'e.(2018). [Lying can affect health]. Retrieved from <http://bestlife.su/goodstat/list-49.html> [in Russian]. (2018, March, 19).
16. Kak lozh' vlijaet na zdorov'e? (2018). [How does lying affect health?]. Retrieved from <http://www.infoniac.ru/news/Kak-lozh-vlijaet-na-zdorov-e.html> [in Russian]. (2018, March, 28).
17. Psihologicheskie testy. Test dlja diagnostiki mehanizmov psihologicheskoj zashhit. (2018). [Psychological tests. Test for diagnostics of psychological protection mechanisms]. Retrieved from <https://upsihologa.com.ua/mekhanizm-psikhologicheskoj-zashchity-plutchika-kellermana-konte.html> [in Russian]. (2018, March, 28).
18. Test na odinochestvo. Metodika sub#ektivnogo oshhushhenija odinochestva D. Rassela i M. Fergjusona. (2018). [Loneliness test. A technique of subjective feeling of loneliness by D. Russell and M. Ferguson]. Retrieved from <http://psycabi.net/testy/607-test-na-odinochestvo-metodika-sub-ektivnogo-oshchushcheniya-odinochestva-d-rassela-i-m-fergyusona> [in Russian]. (2018, March, 28).